

Előszó

Újrainduló folyóiratunk első számának középpontjába a városok múltját, jelenét és jövőjét helyeztük. Ébli Gábor *Ország, város, híres múzeum?* című tanulmánya a városok múlthoz viszonyulásáról és múzeumfejlesztési koncepcióiról kínál Európa több országát felölelő körképet. Németország kulturális föderalizmusában jellegzetes eltérés mutatkozik a fővárosokhoz illő múzeumi hálózattal rendelkező, egykori fejedelmi udvarokból lett tartományi központok (például Berlin, Drezda, München) és a polgárság erejéből összeállt gyűjteményekre építő városok (például Frankfurt) intézményeinek fenntartása és profilja között. Más német nagyvárosokban is vannak nemzetközileg jegyzett múzeumok, így az intézmények versengése európai szinten erős hálózatot eredményezett, melyben a szerző szerint minden város megtalálja annak módját, hogy miként tud a múltból jövőt generálni. Nagy-Britanniában és Franciaországban London, illetve Párizs nemzetközileg kiemelkedő intézményei dominálnak. A fővárosokon kívüli elismerten fajsúlyos közgyűjtemények (Edinburgh és Liverpool, Metz és Lyon) nem tudják érdemben megváltoztatni a központosított brit és francia múzeumi rendszereket. Svájc és Hollandia inkább egy, a némethez hasonló modellt képvisel a helyi különbségeket felvállaló, de egyetemes becsvágyú múzeumok sorával. Olaszországban is találunk nagy múzeumi központokat és külföldieket megszólítani képes, az épített és a tárgyi örökséget összekapcsoló városi gyűjteményeket, de a klasszikus múzeumok mellett több helyütt (például Velencében és Rómában) megjelentek nemzetközileg méltott kortárs múzeumok is. A kelet-európai térség legnagyobb múzeumi expanzióját megvalósító Lengyelországban jellemzően a szuverenitás hiánya és a traumák kibeszélése vezérelte az elmúlt évtizedek fejlesztéseit. Közadakozásból és -gyűjtés révén keletkeztek a főváros mellett több nagyvárosban is fellelhető, a helyi sajátosságokra is reflektáló nemzeti múzeumok, de találunk számos kitűnő kortárs művészeti múzeumot, illetve gyűjteményt (például Wrocław, Katowice). Kiemelkedőek egyes történelmi eseményekre (a második világháborúra, a varsói gettófelkelésre és a Szolidaritásra) reflektáló közintézmények is. Ezek a városi múzeumok egyszerre erősítik a helyi és a regionális/nemzeti identitást, s üzennek a külföldi látogatóknak.

A város-vidék ellentét reneszánszáról írt tanulmány szerzői, Flick László és Gömbicz Nándor szerint a választási eredmények több országban olyan különbséget mutatnak az urbánus és a rurális területeken, mintha két különböző nemzet élne egymás mellett. Lipset és Rokkan klasszikus törésvonal-elméletéből kiindulva állítják, hogy a város-vidék ellentét átalakulásának és éleződésének vagyunk szemtanúi, mivel a liberális politikai elit felismerte a nagyvárosi önkormányzatok jogi, pénzügyi és politikai erejét, és ezen a bázison több helyütt is a központi kormányok hatékony ellenpólusát, egyfajta modern városállamot hozott létre. Az egykori agrár-ipari érdekellentét helyett azonban a mostani konfliktus elsődlegesen kulturális természetű: a konzervatív vidék értékrendje és életmódja ütközik a progresszív nagyvárosokéval. A városi élet ösztönzi a hagyományos társadalmi erkölcstől való eltérést, a pszichológiai liberalizmus pedig a politikai preferenciákban is megjelenik. A progresszív ideológiát megjelenítő liberális pártok jellemzően a nagyobb városokban erősek, míg a kisebb településeken inkább a konzervatív pártok rendelkeznek nagyobb támogatottsággal. A szerzőpáros nemzetközi példák sorával támasztja alá álláspontját. Az Egyesült Államok, Kanada, az Egyesült Királyság, Franciaország és Lengyelország legutóbbi választási eredményeit felsorolva szemléltetik a város-vidék ellentét relevanciáját, majd részletesen ismertetik az utóbbi évek vonatkozó magyar adatait. Ezek nemcsak a nemzetközi mintázat itthoni érvényességét demonstrálták, hanem azt is, hogy a Jobbik balramozgása ennek megfelelően rendezte át a párt támogatottságát. Szerzőink arra is felhívják a figyelmet, hogy a választási részvétel – a nagyvárosokban erősebb, a kisebb településeken gyengébb szavazói hajlandósággal – ugyancsak leképezi a fenti törésvonalat. A baloldali vezetés alatt álló főváros pedig „állam az államban”, és mind a főpolgármesteri programjában, mind a kormánnyal szemben megtett lépéseiben e koncepció erősítésére törekszik.

A várostervezés európai trendjeiről szól Salamin Géza *A tervezés változó formái az új governance korában* című tanulmánya. Az átalakulás egyik kiemelten érvényesülő irányvonala a tervezésben részt vevők körének bővülése, a másik a tér és a tervezés átértelmezése, megújítása. A szerző áttekintést ad a területi és várostervezés alapfogalmairól, közös európai fogalmi keretéről, 20. századi intézményesüléséről, az európaizálódásról, a posztmodern átalakulásról, a *governance* és az új terek megjelenésének trendjeiről. A várostervezés a múlt század közepéig főleg műszaki-tech-

nikai ágazatnak számított, és részben esztétikai kérdésekre is reflektált. A század második felében a gazdasági és a társadalmi vonatkozások felértékelődtek, és a tervezés társadalomtudományi-társadalomföldrajzi megalapozottságú, önálló diszciplínává vált. Az 1990-es évektől ebbe épül be és válik az egyik domináns paradigmájává a vállalatirányításból ismert stratégiai tervezés. Az európaizálódás az uniós közösségi politikák, normák és értékek tagállami hatásait s az európai országok együttműködését foglalja magában, amely a területi tervezés és stratégiaalkotás terén is jelentős szerepet kap. A posztmodern szemlélet a valóságértelmezések sokszínűségét és a diskurzusok fontosságát hangsúlyozza, amit kollaboratív és kommunikatív tervezés testesít meg. A posztmodern megváltoztatta és relativizálta a tér értelmezését és a tervezés dimenzióit is. A *governance* mint kormányzáselemélet az állam, a piaci szereplők és a civil szféra együttműködését tartja kívánatosnak a tervezés folyamatában. A horizontális és vertikális koordinációt egyidejűleg igénylő eljárásokban a tervező szakmai főszereplőből a bevont aktorokat moderáló, tudásukat integráló, forgatókönyveket kidolgozó, koordináló szereplővé alakul. Az új terek megközelítésben a territoriális kompetenciákat és köztötségeket a képlékeny határokkal rendelkező viszonyítási (relációs) terek koncepciója oldja, melynek eredményeként a tervezés hagyományos gyakorlata kiegészül informális vagy félig formalizált tevékenységekkel. Salamin tanulmánya a tervezés régi és új formáinak összehasonlításával zárul. A szerző szerint a tervezés motivációi összetettebbek, terei puhábbak és képlékenyek lettek. A tervezés tárgya kiterjed a társadalmi-gazdasági viszonyok átalakítására, sőt a szereplők térspecifikus magatartásának befolyásolási szándékára is. A város, a térség fejlődését közvetlenül alakító *outputokat* jelentő eszköz korábban maga a terv volt, manapság viszont a szabályozási eszközök mellett (helyett) előtérbe kerültek a térbeli fejlődést alakító koordinációs folyamatok, a monitoring, az értékelés, a célorientált elemzés és olyan puha eszközök, mint az együttműködés, a közös jövőkép, az együttes tudás és szándékok.

A városok jövőjének egy dimenziójával, az okos eljárásokkal és technológiákkal, alkalmazásukkal, nemzetközi példáikkal és lehetséges következményeikkel foglalkozik Kocsis János Balázs és Gere László *okos városokról* szóló tanulmánya. A szerzőpáros sorra veszi az okosváros-fogalom „fejlődéstörténetét” a várostervezéstől a tökéletes város eszményéig, a digitálistól az intelligens városig. Szerintük az okos technológiák

alkalmazása felértékelődik a városok közötti versenyben, az urbanizációs kihívások kezelésében, a városokon belüli folyamatok menedzselésében, irányításában. A fejlesztések mögött megjelenő nagy technológiai cégek átalakították a tudományos diskurzus kereteit. Propagálói szerint az okos város segítheti a városirányítás és a helyi demokrácia megerősítését, a közlekedés megszervezését, a társadalmi integrációt, a körültekintőbb energiafelhasználást és a klímaváltozást kiváltó okok csökkentését. A koncepció felfutása összefügg a városlakók (globális) többségbe kerülésével, a városok iránti tudományos érdeklődés növekedésével, a negyedik ipari forradalom technológiai fejlődésével, a városi közszolgáltatások javításának igényével. A fejlesztések egy része technológiavezérelt, és zöldmezős változataikban, mint egyfajta laboratóriumokban vizsgálható az innovációs megoldások működése. A városlakókra összpontosító megközelítésben az érintettekkel közösen zajlik a tervezés, és a platformgazdaság cégei helyett a szomszédsági hálózatok és a közösségi megosztórendszerek virágoznak. A technológiai lehetőségek nem öncélúak, hanem társadalmi problémák kezelésére reflektálnak. Az ázsiai példákban a fejlesztéseket az állami-kormányzati szint dominanciája jellemzi, ám Kínában és Szingapúrban a városok hatékonyabb irányításáért a példátlan megfigyelés lehetőségével fizet a lakosság. Észak-Amerikában a vállalatok által vezérelt fejlesztések mögött olyan technológiai óriáscégek állnak, amelyek növekedését egy „informális kaszttrendszer” kialakulása kísérte. Európában az okosváros-fejlesztések középpontjába több helyütt is a társadalmi részvételt állították, ami több nehézségre és ellentmondásra is felhívta a figyelmet a lakosság passzivitásától – a reprezentatív-táisi problémákon és a részvétel kisajátításán át – a fejlesztési programok tartalmi ürességéig. További kihívást jelent az adatok megbízhatóságának és biztonságának garantálása, az állampolgárok jogvédelme, az új városok és városrészek vonzerejének megteremtése és fenntarthatósága, valamint a komplex rendszerek védelme a behatolókkal és a természeti katasztrófákkal, szélsőségekkel szemben.

A műhelytanulmányok sorában Molnár Attila Károly *a zárt társadalmi mai formáját, a jobb- és a baloldal egyetemi elkülönülését* elemezte. Állítása szerint a jobb és a bal politikai-ideológiai megosztottsága áthatja az egyetemek tananyagát és oktatóit. Az 1960-as évektől a nyugati egyetemek balratolódtak, s bár a progresszív eszmék uralma nem totális, mégis szinte hegemonisztikus. Paradox, hogy a véleménypluralitás elnyomása, a kon-

zervatív eszmék és gondolkodók egyetemi háttérbe szorítása a diverzitás zászlaja alatt ment végbe. Molnár vezető brit és amerikai egyetemek oktatói önbesorolásait idézve támasztja alá a baloldali túlsúly kialakulását, egyértelművé válását, és felhívja a figyelmet arra, hogy az egyetemi közeg változása elszakad a társadalmi-politikai környezet trendjeitől, a baloldali hegemonia ellentétes a konzervatív értékrendet megjelenítő pártok támogatottságának stabilitásával. A baloldali uralom a társadalom- és a humán tudományok területén a legerősebb, míg a természettudományokban valamivel kiegyensúlyozottabb a helyzet. A sokféleséget hirdető akadémiai szféra és egyetemi világ tehát bőrszín, etnikum és szexuális beállítottság terén plurális, politikai-világnézeti szempontból nem az. A szerző cáfolja az ismert baloldali magyarázatokat, s emellett érvel, hogy az okok az egyetemek intézményes működésében keresendők. Példaként említi a *peer-review* rendszerét, mely nem csupán minőségi, hanem politikai kontroll gyakorlására, és adott területek kisajátítására, monopolizálására is lehetőséget ad. Az erősödő egyetemi intolerancia a szólásszabadság korlátozásához, fokozódó öncenzúrához és véleményhomogenitáshoz vezetett, megteremtette a baloldal episztémológiai védelmét és erkölcsi magabiztosságát, s felszámolta a paradigmaticus vitákat, a tudomány önkorrekciónál szükséges feltételeket. A törzsi közösségekbe zárkozó társadalom- és humán tudományok ezáltal egyre távolabb kerülnek a valóságtól, kérdéseik és problémaérzélesek egyre torzabbak és dogmatikusabbak lesznek. A tömegoktatással az egyetemi oktatók anyagi és társadalmi megbecsültsége csökkent, világelutasítási hajlamuk („kritikai gondolkodásuk”) erősödött. A hatalomtól való távolodásuk fokozta a radikalizmusukat, az irrelevancia megtapasztalása és a valóságvesztés pedig egyenesen vezetett a társadalmi konstruktivizmusukhoz és a nép megvetéséhez. Az egyetemek a nyílt politikai tevékenységet végző baloldali társadalom- és humán tudományi oktatók védőváraivá váltak, és vonzzák a politika erkölcsi önbizalmát, érzelmi közösséget és akadémiai karriert remélő baloldali híveit tovább erősítve e területek akadémiai balratolódását.

A másik műhelytanulmányban Csernák János és Tordai Dániel a 2010 és 2018 közötti országgyűlési szavazások hálózatelemzésével támasztja alá a magyar pártrendszer „centrális erőterének” átalakulását. Az együtt szavazásokat vizsgáló hálózatelemleti megközelítés a 2010–2014-es ciklus törvényjavaslataira leadott parlamenti képviselői szavazatokat hasonlított

ta össze a 2014–2018-as ciklusával, ülészakonkénti bontásban. A szerzőpáros a képviselők csoportjai közötti együtt szavazást a klaszterek közötti sűrűség mérőszámával illusztrálva kimutatta, hogy a vizsgált időszak elején a Fidesz jobb- és baloldali ellenzékének pártjai ritkán szavaztak azonos irányban, a Jobbik együtt szavazása gyakoribb volt a Fidesszel (és az LMP-vel), mint az MSZP-vel. A szavazási mintázatok alapján a centrális erőter gyengülése nem folyamatos átmenettel, hanem ugrásszerűen, a 2014-es (választási) évtől következett be. A Fidesz és a Jobbik közötti kapcsolat fokozatosan gyengült, és 2012-re alacsony szintre esett, az ellenzéki pártok közötti együtt szavazás viszont csak 2014-től ugrik magas értékre. Így – mint az a szavazások alapján igazolható – a 2014–2018-as ciklusban kétosztatúvá vált a parlament: a Jobbik sokkal kevésbé szavazott együtt a Fidesszel, mint az LMP-vel és az MSZP-vel, s ez utóbbiak is gyakrabban helyezkedtek azonos álláspontra a Jobbikkal, mint a Fideszszel; érdemi törés kormány és ellenzéke között mutatkozott. A Jobbik és a többi ellenzéki párt szavazási mintázatának változása tehát jól reflektál a párt akkori vezetőjének 2013 őszétől felvállalt retorikai váltására.

A *könyvismertetés*ben elsőként Árva László mutatja be Tim Marshall tíz térképet elemző kötetét. Jared Diamond tanítványának könyve az adott térségek földrajzi adottságaival magyarázza azok társadalmi-gazdasági sikerességét. Az ismertető az afrikai és a latin-amerikai jellegzeteségeket részletezi, s Diamond a légi közlekedés és az internet hatására vonatkozó megjegyzésével oldja a természeti és társadalmi jelenségek közötti kapcsolat meghatározottságát.

Lakatos Artur Andrew Lambert tengeri hatalmakról szóló könyvét ismerteti. A rezümé kiemeli, hogy a brit történész szerint a kulturálisan nagyra lett tengeri hatalmakat tudatos tervezés és fejlesztési stratégia tette a vízi kereskedelem uraivá. Lambert szerint azonban a tengeri háttérre építő hatalmak nem erősek; vízi terjeszkedésükkel gyengeségüket, sebezhetőségüket kívánták kompenzálni. A szerző következtetései a főníciai, görög, karthágói, velencei, genovai, holland, orosz és angol esettanulmányok részletesebb elemzésén és a tengeri hatalmak liberális kapitalista demokráciákhoz kötésén alapulnak.

Tóth Kálmán Bartusz-Dobosi László másfél évtizedet felölelő írásaiból összeállított kötetét jellemzi. Az olvasás és a transzcendens kapcsolat keresésének szükségességéről szóló esszé, a kritikai recenziók, a kiemelkedő 20–21. századi alkotókkal készített interjúk és beszél-

getések, valamint a jezsuita rend magyarországi felosztatásáról és visszatelepüléséről, a pécsi jezsuiták és az irodalom kapcsolatáról, a pécsi irodalomtörténetről, Eötvös József pécsi látogatásáról és kapcsolatairól, pályakezdéséről, a sajtóhoz fűzött viszonyáról, katolicizmusáról, s a fiatal Széchenyi hitéleti fejlődéséről írt tanulmányok alapján Tóth a kötet szerzőjét művelt, széles látókörű emberként jellemzi, aki a felgyorsult változások korában sem feledkezik meg a keresztény hit és a katolikus egyház megtartó erejéről.

Végül Ménes András egy portugál politikus-politológus, Bruno Maçães Eurázsia felemelkedéséről szóló kötetébe ad betekintést. A szerző úgy véli, hogy Eurázsia lesz a jövő gazdasági és politikai hatalma, mert három központja: Berlin, Moszkva és Peking nem létezhet egymás nélkül. Kína az orosz nyersanyagokkal fokozza majd világpolitikai befolyását, a kisebb EU-tagállamok pedig csak szoros együttműködéssel válhatnak Peking egyenrangú partnerévé. A könyv második részében a szerző a térségben tett utazásai során készített interjúk és beszélgetések tapasztalataira építve ad geopolitikai körképet. Ménes utal a szerző azerbajdzsáni, kínai, orosz, törökországi, szíriai és afganisztáni beszámolójára, és aláhúzza azt a következtetését, mely szerint a lemaradó Európai Unió csak akkor javíthat a kilátásain, ha maga is elfogadja az eurázsiai koncepciót.

Gallai Sándor